

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

В. С. ЛИТВИН

**ПОЛІТИЧНІ
РЕЖИМИ СУЧАСНОСТІ:
ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ
ВИМІРИ АНАЛІЗУ**

Навчальний посібник

Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2014

УДК 321.6/.7+323.2

ББК 66.3

Л 641

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. *М. О. Лендьел*
(Ужгородський національний університет);

д-р політ. наук, доц. *Я. Б. Турчин*
(Національний університет “Львівська політехніка”);

д-р політ. наук, проф. *О. А. Фісун*
(Харківський національний університет імені В. Каразіна)

*Рекомендовано Вченою Радою
Львівського національного університету
імені Івана Франка як навчальний посібник
Протокол № 24/3 від 26 березня 2014 р.*

Литвин В. С.

Л 641 Політичні режими сучасності : інституційні та процесуальні виміри аналізу : навч. посібник / В. С. Литвин. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 632 с.

ISBN 978-617-10-0171-8.

Проведено теоретико-методологічний та емпіричний розгляд політичних режимів сучасності, а також історії становлення та сучасного стану розвитку кількісних та якісних методів типологізації та порівняльного вимірювання політичних режимів сучасності. Окреслено і структуровано економічні та політичні свободи у контексті політичних режимів сучасності. Проаналізовано різновиди та концепти демократії (демократизації) та автократії/автократизації. Простежено параметри оцінювання ефективності та якості демократії і демократизації. Означено сутність і типологію субнаціональних політичних режимів. Розкрито параметри порівняльного аналізу трансформації/транзиту політичних режимів сучасності. Визначено економетричні атрибути різних типів політичних режимів сучасності.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, політиків, державних службовців, усіх, хто цікавиться проблемами політичних режимів.

УДК 321.6/.7+323.2
ББК 66.3

© Литвин В. С., 2014

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2014

ISBN 978-617-10-0171-8

Перегмова

Політично-інституційна та соціально-економічна криза в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 рр., а також її внутрішні та зовнішні наслідки чітко виявили чимало проблем, які пов'язані з перспективами розвитку демократії в Україні, в інших країнах пострадянського простору, а також із особливостями сприйняття та розуміння демократії в сучасному світі. Основоположними ознаками невідповідності багатьох пострадянських й інших країн світу принципам змагальності та політичної участі як сталих аксіом демократії стали: незабезпечення або часткове забезпечення політичних, економічних, соціальних й особистісних свобод людини та громадянина; порушення механізмів вільної, справедливої і чесної виборності органів державної влади; переслідування політичної опозиції; обмеженість влади формально виборних осіб фактично всесильними ролями окремих політиків, домінуючих партій і силових структур; неефективна чи неповна реалізація або нереалізація на практиці принципів розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; неповага більшості до прав і свобод меншості; повна чи часткова відсутність доступу до альтернативних та незалежних джерел інформації (контроль і піддання цензурі або репресіям з боку держави засобів масової інформації); слабка автономія громадських організацій та несформованість або залежність від держави інститутів громадянського суспільства; незалежність або ж неповна залежність влади від результатів виборів та вподобань виборців; нерівномірність розподілу національних ресурсів між громадянами країн тощо. Натомість, на протигагу тим країнам, які є недемократичними або не повністю демократичними (переважно авторитарними), в сучасному світі є багато країн, які відповідають базовим принципам виборчої та ліберальної демократії. Економічний, соціальний, політичний, цивілізаційний і модернізаційний розрив між демократіями та недемократіями зазвичай є дуже колосальним і значною мірою визначає рівень та якість життя людини та громадянина. З огляду на це, очевидно, що виокремлення та типологізація політичних режимів сучасності, їх інституційний та процесуальний аналіз у глобальному, національному, регіональному, а також субнаціональному (локальному) масштабі становлять не тільки теоретико-методологічне, а й вагоме практичне та прикладне значення для тих регіонів, країн та територій, які заявляють про свої перспективи трансформації, демократизації та лібералізації і побоюються будь-яких тенденцій сходження до автократичних тенденцій політичного розвитку.

В українській політичній науці сьогодні є багато розробок окремих аспектів становлення та функціонування політичних режимів в окремих країнах чи регіонах. Одночасно немає синтетичних доробок, які репрезентують науковий аналіз, який виконаний на основі використання єдиної і комплексної методики типологізації політичних режимів сучасності в усіх країнах світу. Готуючи навчальний посібник, автор чітко розумів, що не є піонером у цій сфері політологічного знання, бо в світовій політичній науці існує значний доробок із приводу вивчення, типологізації, а також систематизації політичних режимів і знань про політичні режими. Відповідно, автор намагався максимально опрацювати та засвоїти чинний науковий пласт. Одночасно праця є авторським баченням поставлених проблем

становлення, трансформації та консолідації політичних режимів у світі в їхньому порівняльному зрізі на прикладі окремих країн, регіонів, вибірок тощо.

Головна мета – отримати багатовимірну класифікацію політичних систем і режимів сучасних країн на підставі розробки та застосування комплексних методів порівняльного аналізу. Для цього в комплексний підхід оцінки політичних режимів та їхніх окремих складових у різних країнах світу інтегровано кількісні та якісні методи порівняльного аналізу¹. У посібнику запропоновано доволі широкий аналітичний контекст, проте його вибірка не становить якогось чітко відокремленого набору країн. Разом із тим, до уваги у значній кількості випадків (з огляду на завдання аналізу демократизації, авторитаризації, трансформації та консолідації політичних режимів) взято країни Європи, які в минулому чи сьогодні розвиваються за посткомуністичною траєкторією. За аналогією, до вибірки посібника було залучено чимало країн, які не є європейськими, раніше були авторитарними, потім стали перехідними і перебувають на стадії демократизації їхніх політичних режимів. Увагою не обмежено й ті країни, політичні режими яких сьогодні є недемократичними: вони випробували невдалий досвід демократизації або ж не випробували його зовсім.

Специфікою посібника стало те, що в ньому комплексно зіставлено теорію та практику – в навчально-науковому плані позицію автора треба розглядати як засіб перевірки порівняльного політологічного знання. Запропонована праця сприяє якісному викладанню і засвоєнню академічного курсу, присвяченого проблематиці політичних режимів сучасності, який читають для студентів відділення політології філософського факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка. Структурно посібник складається з дев'яти розділів, які присвячені таким проблемам інституційного та процесуального аналізу політичних режимів сучасності, як: суть, визначення та засади порівняльного аналізу політичних режимів сучасності; виміри та наслідки демократії/автократії і демократизації/автократизації; економічні й політичні свободи у структурі політичних режимів сучасності; рівні, різновиди та концепти демократії і демократизації; ефективність і якість демократії та демократизації; рівні, різновиди та концепти авторитарії та авторитаризації; визначення, типологія та аналіз субнаціональних політичних режимів; трансформації та транзити політичних режимів сучасності; економічні атрибути та детермінанти політичних режимів сучасності. Також посібник складається з інформативних додатків, присвячених розумінню співвідношення політичних режимів й особливостей економічного розвитку в деяких посткомуністичних країнах світу. Наприкінці посібника запропоновано короткий глумачний глосарій, який окреслює основні категорії аналізу політичних режимів.

¹ Автор дотримується усталеної в західній порівняльній політології логіки про те, що компаративний аналіз різноманітних інститутів і процесів, у тім числі політичних режимів, можна проводити за двома парадигмами – якісною та кількісною. Вони за своєю суттю та механізмом виконання відрізняються, проте можуть вирішувати аналогічні проблеми. Внаслідок цього досягається максимальна точність трактування тих або інших особливостей розвитку політичних режимів, а також їх складових. Автор доходить висновку, що треба почергово зіставляти висновки, отримані на підставі якісних і кількісних наукових методик порівняльного аналізу політичних режимів. У цьому не лише специфіка, а й наукова сутність праці, адже на цій основі відбувається конструювання “нових горизонтів” політологічного знання.

Зміст

Передмова	3
Розділ 1. Політичні режими сучасності: визначення понять та теоретико-методологічні засади порівняльного аналізу	5
1.1. Політичний режим як категорія політології: дефініювання, структуризація та параметри наукового аналізу.....	7
1.2. Порівняльна типологізація політичних режимів: від минулого до сучасності через актуалізацію дослідження демократії та автократії.....	20
1.3. Концепти, індекси та вимірювання: понятійно-категоріальний апарат і методологія аналізу політичних режимів сучасності	36
Розділ 2. Демократія/автократія, демократизація/ автократизація: виміри і наслідки порівняльного аналізу політичних режимів сучасності	61
2.1. Вимірювання демократії та автократії як проблема порівняльного аналізу політичних режимів сучасності	63
2.2. Історія становлення кількісних/якісних методів вимірювання політичних режимів сучасності	70
2.3. Громадянські права та політичні свободи у дослідженні політичних режимів сучасності організації “Freedom House” (проект “Свобода у світі”)..	83
2.4. Змагальність, участь, індекс демократизації у проекті Т. Ванханена (Гельсінського університету)	92
2.5. Концепт співвідношення демократичних й автократичних рис політичних режимів сучасності у проекті “Політія”.....	99
2.6. Індекс демократії та класифікація політичних режимів сучасності у проекті організації “The Economist Intelligence Unit”.....	105
Розділ 3. Економічні та політичні свободи як індикатори порівняльного аналізу політичних режимів сучасності	115
3.1. Економічні свободи як індикатор оцінювання політичних режимів сучасності	117

3.2. Політичні та субполітичні свободи як індикатор аналізу політичних режимів	130
Розділ 4. Рівні, різновиди та концепти демократії і демократизації..	149
4.1. Рівні, різновиди і концепти демократії: становлення та диференціація	151
4.2. Концепт “гібридного режиму”: операціоналізація та політичні наслідки	163
4.3. Концепт “дефектної” та “вбудованої” демократії: логіка й емпіричні свідчення	175
4.4. Концепт “консолідованості” і “консолідації” в аналізі демократії та демократизації	183
4.5. Концепт “постдемократії”: проблеми й перспективи розвитку теорії та практики демократії.....	202
Розділ 5. Ефективність і якість демократії та демократизації	223
5.1. Порівняльний аналіз ефективності та якості демократії: дефінітивні параметри	225
5.2. Ефективність демократії (демократизації) крізь призму верховенства права	236
5.3. “Рейтинг демократії” як інструмент порівняльного аналізу якості демократії у світі.....	241
5.4. “Демократичний барометр” як інструмент оцінювання якості демократії у світі.....	249
Розділ 6. Рівні, різновиди та концепти автократії та автократизації..	265
6.1. Автократія (авторитаризм і тоталітаризм) у структурі аналізу політичних режимів	267
6.2. Класичні та сучасні різновиди авторитарних режимів: порівняльний аналіз.....	283
6.3. Концепт військового, однопартійного, персоналістського авторитаризму Б. Геддес	300
6.4. Електоральний/неелекторальний авторитаризм: підхід А. Хаденіуса і Я. Теорелла	314
6.5. Концепт електорального авторитаризму А. Скедлера.....	328
6.6. Концепт змагального авторитаризму С. Левіцькі та Л. Вея...	342
6.7. Модернізаційний авторитаризм: верифікація обґрунтованості концепту	356

Розділ 7. Субнаціональні політичні режими: визначення, типологія і порівняльний аналіз	375
7.1. Концептуальне визначення субнаціональних політичних режимів	377
7.2. Методики порівняльного аналізу та типи субнаціональних політичних режимів	386
7.3. Субнаціональний демократичний режим (на прикладі країн Європи)	410
7.4. “Анклави” авторитаризму і демократії як субнаціональні політичні режими	420
7.5. Субнаціональний авторитарний/недемократичний режим ..	431
Розділ 8. Трансформації/транзити політичних режимів сучасності: порівняльний аналіз.....	447
8.1. Особливості транзиту політичних режимів за даними “Freedom House”	449
8.2. Індикатори трансформацій та сталого розвитку режимів Фонду Бертельсманна	459
8.3. Рівень корупції “Transparency International” і трансформації політичних режимів	469
8.4. “Політичний атлас сучасності” й оцінювання транзиту політичних режимів	475
8.5. Людський розвиток як індикатор розвитку політичних режимів сучасності.	484
Розділ 9. Економетричні атрибути та детермінанти політичних режимів сучасності	501
9.1. Політичні режими сучасності та їх економетричні детермінанти й атрибути.....	503
9.2. Демократія/демократизація та економічний розвиток.....	510
9.3. Параметри економічного розвитку автократичних політичних режимів	531
9.4. Перехідні країни: економетричні наслідки розвитку політичних режимів	543
Додатки	555
Глосарій.....	560
Іменний покажчик	577
Список основної використаної та рекомендованої літератури....	586